

ВІСНИК НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Вісник Національного університету оборони України. Зб-к наук. праць. – К.: НУОУ, 2013. – Вип. 4 (35). – 340 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Івашенко Л. Я. – доктор педагогічних наук, професор
Маслов В. С. – доктор педагогічних наук, професор
Свистун В. І. – доктор педагогічних наук, професор
Стефаненко П. В. – доктор педагогічних наук, професор
Ягупов В. В. – доктор педагогічних наук, професор
Болтівець С. І. – доктор психологічних наук, професор
Корольчук М. С. – доктор психологічних наук, професор
Ложкін Г. Н. – доктор психологічних наук, професор
Малхазов О. Р. – доктор психологічних наук, професор
Стасюк В. В. – доктор психологічних наук, професор
Лисенко О. С. – доктор історичних наук, професор
Рибак М. І. – доктор історичних наук, професор
Сідак В. С. – доктор історичних наук, професор
Сидоров С. В. – доктор історичних наук, доцент
Шевчук В. П. – доктор історичних наук, професор
Мосов С. П. – доктор військових наук, професор
Діхтієвський П. В. – доктор юридичних наук, професор
Калюжний Р. А. – доктор юридичних наук, професор
Колодій А. М. – доктор юридичних наук, професор
Семон Б. Й. – доктор технічних наук, професор
Богайчук В. Ж. – кандидат політичних наук, доцент
Гайдунін О. О. – кандидат філософських наук, доцент
Мулява В. Д. – кандидат філософських наук, доцент
Осьодло В. І. – кандидат психологічних наук, доцент

РЕДАКЦІЯ:

Редактор – **Стасюк В. В.**, доктор психологічних наук, професор
Відповідальний секретар – **Богайчук В. Ж.**, кандидат політичних наук, доцент

Засновник – Національний університету оборони України

Виходить 6 разів на рік

Свідчення про державну реєстрацію збірника КВ № 16922-5692 ПР від 15. 07. 2010 р.

Згідно постанови президії ВАК України від 01. 07. 2010 р. № 1-05/5 збірник “Вісник Національного університету оборони України” визнано фаховим виданням у галузі психологічних наук, та постанови президії ВАК України від 16. 12. 2009 р. № 1-05/6 у галузі педагогічних наук.

Вид видання – збірник наукових праць

Сфера розповсюдження – загальнодержавна

Адреса редакції:

Київ-049, Повітрофлотський проспект, 28

Телефон для довідок: 271-06-23, 271-06-29

© Вісник Національного університету оборони України

Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського – 2013

Кокуш О. М., доктор психологічних наук, професор, головний науковий співробітник НДЦ гуманітарних проблем Збройних Сил України (м. Київ)
Пішко І. О., начальник НДЛ НДЦ гуманітарних проблем Збройних Сил України (м. Київ)
Лозінська Н. С., старший науковий співробітник НДЦ гуманітарних проблем Збройних Сил України (м. Київ)

КІЛЬКІСНЕ ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ КУРСАНТІВ

В статті викладено процедуру кількісного оцінювання рівня розвитку лідерських якостей курсантів. Наведено кількісні рівні діагностичних показників оцінки рівня розвитку таких якостей та правила обрахування й інтерпретації їх кількісного інтегрального показника.

Ключові слова: лідер, лідерство, лідерські якості, курсанти.

В статті изложена процедура количественной оценки уровня развития лидерских качеств курсантов. Приведены количественные уровни диагностических показателей оценки уровня развития таких качеств и правила расчета и интерпретации их количественного интегрального показателя.

Ключевые слова: лидер, лидерство, лидерские качества, курсанты.

Постановка проблеми. Однією із пріоритетних задач військово-професійної підготовки курсантів вважається розвиток лідерських якостей та формування практичних навичок ефективного лідерства. Разом з тим, виконання цієї задачі на практиці пов'язане із суттєвими утрудненнями, що зумовлює необхідність поглибленого наукового вивчення цієї проблеми.

Аналіз наукових публікацій. Розвинуті лідерські якості є важливою складовою професійно-важливих якостей офіцера, що зумовлюється самим змістом військової діяльності.

Так, військова діяльність характеризується умовами, максимально наближеними до бойової обстановки, плановістю і чіткою організацією на основі військових статутів, наказів, настанов, у рамках яких відбувається розвиток як особистості військовослужбовця, зокрема, так і військового колективу в цілому. Для військової діяльності характерні особиста відповідальність кожного суб'єкта діяльності за виконання своїх функціональних обов'язків, високий ступінь інтелектуалізації, підвищення ролі розумової праці, високі вимоги до особистісних і психологічних характеристик військовослужбовців, особливо офіцерського складу. Від військовослужбовця вимагаються не лише глибокі професійні знання, але й високий рівень державної зрілості та моральної стійкості, ініціативи та творчості як вищого

рівня розвитку спроможності до самостійних, відповідальних, ініціативних, автономних дій [5].

О. Бойко зазначає, що чітка регламентація, плановість і прогнозованість подій, комфортні побутові умови, відсутність явних загроз життю і здоров'ю, всі перераховані чинники пред'являють командирю вимоги до так званих "тарнізонних" якостей – дисциплінованість, патріотизм, старанність, ретельність, педантичність, кмітливість, розсудливість, комунікабельність, а також педагогічних і психологічних здібностей, почуття обов'язку і здатність жертвувати особистісними інтересами заради спільних цілей, працьовитість. Наявність цих двох груп психологічних якостей для мирного і воєнного часу роблять з офіцера лідера [1].

Поза сумнівом, що специфічні особливості та вимоги військової діяльності, зумовлюють необхідність цілеспрямованого формування у майбутніх офіцерів лідерських якостей, починаючи ще із періоду їх підготовки у ВВНЗ та військових навчальних підрозділів ВНЗ. А у процесі військово-професійного відбору курсантів слід обов'язково враховувати необхідність наявності особистісних властивостей, які є передумовою формування подібних якостей [2].

Лідерські якості майбутніх офіцерів О.К. Маковський визначив як такі професійно важливі властивості, які передбачають наявність у курсантів специфічних для їхньої професії знань, спеціальних умінь і навичок та

Питання психології

визначаються характером і спрямованістю діяльності курсантів, особливостями курсантських колективів та навчально-виховного процесу [4].

Запропонована нами психологічна структура лідерських якостей майбутнього офіцера складається із 5 компонентів:

1) комунікативно-організаційний (комунікабельність, переконливість, тактовність, дипломатичність, емпатійність, гнучкість, розвинуті мовленеві та організаційні здібності);

2) емоційно-вольовий (цілеспрямованість, наполегливість, рішучість, впевненість у собі, вимогливість, самовладання, стресостійкість);

3) мотиваційний (мотивація до лідерства та успіху);

4) мисленевий (швидкість мислення, логічність, креативність, проникливість, здатність до прогнозування та узагальнення, критичність, розсудливість);

5) особистісний (активність, ініціативність, обов'язковість, надійність, відповідальність, почуття гумору, оптимістичність, чесність, патріотизм, прагнення до самовдосконалення) [2].

Формулювання мети статті. У статті ми викладемо розроблену нами на основі результатів емпіричних досліджень процедуру кількісного оцінювання рівня розвитку лідерських якостей курсантів.

Викладення основних результатів дослідження. Дослідження проводились співробітниками НДЦ гуманітарних проблем ЗС України у Військовому інституті телекомунікацій та інформатизації Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут" (м. Київ) та Академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (м. Львів) у листопаді-грудні 2012 року. В дослідженнях взяло участь 310 курсантів I - V курсів (294 чоловіки та 16 жінок) віком від 16 до 25 років. З них – 130 першого закладу та 180 другого; I курсу – 49 курсантів (відповідно, 21 і 28 у кожному закладі), II курсу – 77 (48 і 29), III курсу – 97 (45 і 52), IV курсу – 47 (16 і 31), V курсу – 40 курсантів (тільки "Львів").

В дослідженнях було використано експертне оцінювання рівня розвитку лідерських якостей всіх курсантів за 10-бальною шкалою та 9 психодіагностичних

методик, діагностичні показники яких спроможні достатньо повно характеризувати рівень розвитку лідерських якостей за всіма їх компонентами:

1. Методика діагностики лідерських здібностей (С. Жаріков, Є. Крушельницький).

2. Шкала самооефективності Р. Шварцера та М. Єрусалема.

3. Методика діагностики комунікативних і організаторських схильностей – КОС В.В. Синявського і Б.О. Федоринина.

4. Методика виявлення схильності до ризику Г. Шуберта.

5. Опитувальник Р. Кеттелла 16-ФО-187-А.

6. Опитувальник вольового самоконтролю А.Г. Зверкова і С.В. Ейдмана.

7. Шкала темпераментів Л. Терстоуна (в адаптації Хойновського).

8. Методика діагностики мотивації до успіху Т. Елерса.

9. Методика вивчення мотивації професійної діяльності К. Замфір – А. Реана.

На основі аналізу отриманих в дослідженні результатів нами була розроблена процедура кількісного оцінювання рівня розвитку лідерських якостей курсантів. Перелік діагностичних показників для оцінювання відібрано на основі порівняння на достовірність відмінностей за цими показниками (за t -критерієм Стьюдента) груп курсантів, які виконують та не виконують формальні лідерські обов'язки (для курсантів-чоловіків) та кореляційного аналізу (за Спірменом) діагностичних показників та експертних оцінок рівня розвитку лідерських якостей курсантів (для курсантів-жінок).

Визначення величини кількісних рівнів та ваги діагностичних показників щодо оцінки рівня розвитку лідерських якостей курсантів здійснювалися на основі аналізу таких статистичних характеристик кожного показника, як середнє значення, стандартне відхилення, мінімум, максимум, частотний розподіл, величини коефіцієнтів рангової кореляції та достовірності відмінностей за t -критерієм Стьюдента.

У таблиці 1 наведено визначені в дослідженні кількісні рівні діагностичних показників оцінки рівня розвитку лідерських якостей курсантів-чоловіків.

Питання психології

Таблиця 1

Кількісні рівні діагностичних показників оцінки рівня розвитку лідерських якостей курсантів-чоловіків

№	Методики	Діагностичні показники	Оцінка показників	
			Значення показника	Оцінка в балах
1	Опитувальник Р. Кеттелла* 16-ФО-187-А	Фактор А “товариськість”	≤ 10	0
			11 - 14	1
			≥ 15	2
		Фактор Е “домінальність”	≤ 12	0
			13 - 15	1
			≥ 16	2
		Фактор С “нормативність поведінки”	≤ 11	0
			12 - 14	1,5
			≥ 15	3
		Фактор Н “сміливість”	≤ 15	0
			16 - 19	1
			≥ 20	2
Фактор F1 “екстраверсія”	≤ 5,8	0		
	5,9 - 7,8	1		
	≥ 7,9	2		
Фактор F2 “тривожність-приспосованість”	≥ 5,4	0		
	2,7 - 5,3	1		
	≤ 2,6	2		
2	Методика діагностики лідерських здібностей (С. Жаріков, Крушельницький)	Рівень розвитку лідерських здібностей	≤ 28	0
			29 - 34	1
			≥ 35	2
3	Методика КОС В.В. Снявського і Б.О. Федорина	Рівень комунікативних схильностей	≤ 13	0
			14 - 16	1
			≥ 17	2
		Рівень організаційних схильностей	≤ 13	0
			14 - 16	1
			≥ 17	2
4	Опитувальник вольового самоконтролю А.Г. Зверкова і С.В. Ейдмана	Рівень вольового самоконтролю	≤ 15	0
			16 - 19	1,5
			≥ 20	3
		Наполегливість	≤ 10	0
			11 - 13	2
			≥ 14	4
Самовладання	≤ 7	0		
	8 - 9	1		
	≥ 10	2		
5	Шкала темпераментів Л. Терстоуна (в адаптації Хойновського)	Активність	≤ 25	0
			26 - 29	1
			≥ 30	2
		Лідерство	≤ 26	0
			27 - 31	2
			≥ 32	4
6	Методика діагностики мотивації до успіху Т. Елєрса	Мотивація до успіху	≤ 16	0
			17 - 19	1
			≥ 20	2

Примітка: значення діагностичних показників наведені в “сірих балах”.

На основі представлених в таблиці 1 оціночних характеристик відібраних діагностичних показників можна також обчислити кількісний *інтегральний показник* рівня розвитку лідерських якостей курсантів-чоловіків. Цей показник отримується шляхом складання отриманих оціночних значень (стовпчик “оцінка в балах”) всіх відібраних 15-ти діагностичних показників. Його максимальне значення може дорівнювати 36-ти балам, мінімальне – 0 балам.

Інтегральний показник рівня розвитку лідерських якостей курсантів-чоловіків інтерпретується таким чином:

- 30 – 36 балів – високий рівень;
- 23 – 29 балів – рівень, вищий за середній;
- 15 – 22 бали – середній рівень;
- 8 – 14 балів – рівень, нижчий за середній;
- 0 – 7 балів – низький рівень.

У наступній таблиці 2 наведено кількісні рівні діагностичних показників оцінки рівня розвитку лідерських якостей курсантів-жінок.

Кількісні рівні діагностичних показників оцінки рівня розвитку лідерських якостей курсантів-жінок

№	Методики	Діагностичні показники	Оцінка показників	
			Значення показника	Оцінка в балах
1	Опитувальник Р. Кеттелла* 16-ФО-187-А	Фактор N "дипломатичність"	≤ 10	0
			11 - 13	1,5
			≥ 14	3
		Фактор Q3 "самоконтроль"	≤ 11	0
			12 - 14	1
			≥ 15	2
Фактор F2 "тривожність-приспосованість"	≥ 5,2	0		
	2,7 - 5,1	1,5		
	< 2,6	3		
2	Шкала самофактивності Р. Шварцера та М. Єрусалема	Рівень навчально-службової самофактивності	≤ 29	0
			30 - 35	1
			≥ 36	2
3	Методика вивчення мотивації професійної діяльності К. Замфір – А. Реана	Внутрішня мотивація	< 3,5	0
			3,6 - 4,9	1,5
		Зовнішня позитивна мотивація	≥ 5	3
			< 4	0
			4,1 - 4,6	1
> 4,7	2			

Примітка: значення діагностичних показників наведені в "сірих балах".

Які і у випадку із курсантами-чоловіками, на основі поданих в таблиці оціночних характеристик діагностичних показників також можна обрахувати кількісний *інтегральний показник* рівня розвитку лідерських якостей й для жінок. Цей показник отримується шляхом складання отриманих оціночних значень (стовпчик "оцінка в балах") всіх відібраних 6-ти діагностичних показників. Його максимальне значення може дорівнювати 15-ти балам, мінімальне – 0 балам.

Інтегральний показник рівня розвитку

лідерських якостей курсантів-жінок інтерпретується таким чином:

- 13 – 15 балів – високий рівень;
- 10 – 12 балів – рівень, вищий за середній;
- 7 – 9 балів – середній рівень;
- 4 – 6 балів – рівень, нижчий за середній;
- 0 – 3 бали – низький рівень.

Нижче наведемо приклад обрахування *інтегрального показника* розвитку лідерських якостей курсантів-чоловіків (таблиця 3).

Таблиця 3

Приклад обрахування інтегрального показника рівня розвитку лідерських якостей курсантів-чоловіків

№	Діагностичні показники військовослужбовця	Значення показників	Оцінка в балах
1	Фактор А "говариськість"	12	1
2	Фактор Е "домінантність"	16	2
3	Фактор С "нормативність поведінки"	13	1,5
4	Фактор Н "сміливість"	20	2
5	Фактор F1 "екстраверсія"	6,0	1
6	Фактор F2 "тривожність-приспосованість"	2,8	1
7	Рівень розвитку лідерських здібностей	36	2
8	Рівень комунікативних схильностей	16	1
9	Рівень організаційних схильностей	16	1
10	Рівень вольового самоконтролю	17	1,5
11	Наполегливість	13	2
12	Самовладання	8	1
13	Активність	15	0
14	Лідерство	27	2
15	Мотивація до успіху	17	1
Сума балів			20

Згідно із вищенаведеною інтерпретацією, отриманий *інтегральний показник* рівня курсанта (20 балів) класифікується як "середній".

Інтегральні показники рівня розвитку лідерських якостей курсантів, як і показники

окремих лідерських якостей, можуть використовуватися в процесі відбору майбутніх курсантів на навчання. Оскільки у нашому дослідженні взяло участь лише 16 курсантів-жінок, то у порівнянні з чоловіками, розроблені нами інтегральні

Питання психології

показники є істотно менш надійними і при відборі їх можна враховувати лише як орієнтовні.

Отже, діагностування лідерських якостей курсантів здійснюється з використанням 8-ми психодіагностичних методик. Їм пропонується обрати україномовний або російськомовний варіант методики.

Методики слід виконувати в такій послідовності:

1. Опитувальник Р. Кеттелла 16-ФО-187-А.

2. Шкала самоефективності Р. Шварцера та М. Єрусалема.

3. Методика діагностики лідерських здібностей (Є. Жаріков, Є. Крушельницький).

4. Методика діагностики комунікативних і організаторських схильностей – КОС В.В. Сніжівського і Б.О. Федориніна.

5. Шкала темпераментів Л. Терстоуна (в адаптації Хойновського).

6. Опитувальник вольового самоконтролю А.Г. Зверкова і Є.В. Ейдмана.

7. Методика діагностики мотивації до успіху Т. Елєрса.

8. Методика вивчення мотивації професійної діяльності К. Замфір – А. Реана.

Процедуру діагностики слід проводити зранку, після повноцінного відпочинку (!) курсантів, через 30-60 хв. після сніданку. Перші чотири методики виконуються зранку, а після обідньої перерви – ще чотири. Після визначення отриманих кожним курсантом індивідуальних діагностичних

результатів, відповідно до описаної процедури здійснюється інтегральна оцінка рівня розвитку його лідерських якостей й робляться відповідні висновки.

Висновки. Розвиток лідерських якостей курсантів та формування в них практичних навичок ефективного лідерства можна вважати однією із пріоритетних задач їх військово-професійної підготовки. Розвинуті лідерські якості є важливою складовою професійно-важливих якостей офіцера, що зумовлюється змістом військової діяльності.

На основі результатів емпіричних досліджень нами розроблено процедуру кількісного оцінювання рівня розвитку лідерських якостей курсантів. Для курсантів-чоловіків та курсантів-жінок визначено як кількісні рівні діагностичних показників оцінки рівня розвитку їх лідерських якостей, так і процедуру обрахунку й інтерпретації кількісного інтегрального показника рівня розвитку таких якостей.

Визначені інтегральні показники рівня розвитку лідерських якостей курсантів, як і показники окремих лідерських якостей, можуть використовуватися в процесі відбору майбутніх курсантів на навчання. Оскільки у нашому дослідженні взяло участь лише 16 курсантів-жінок, то у порівнянні з чоловіками, розроблені нами інтегральні показники є істотно менш надійними і при відборі їх можна враховувати лише як орієнтовні.

Перспективи нашої подальшої роботи полягають у розробці методичного забезпечення та алгоритму розвитку лідерських якостей курсантів.

Література

1. Бойко О. Лідери формують себе самі / О. Бойко // Офіцер України. – 2011. – № 10. С. 6 – 7.
2. Кокун О.М. Психологічна структура лідерських якостей майбутнього офіцера / О.М. Кокун // Вісник Національного університету оборони України. - 2012. - Вип. 4 (29). – С. 170 - 174.
3. Кудряшова Е.В. Лидер и лидерство: исследование лидерства в современной западной общественно-политической мысли / Е.В.Кудряшова. – Архангельск: Изд-во ПТУ, 1996. – 254 с.
4. Маковський О.К. Формування лідерських якостей майбутніх офіцерів: Автореф. дис... канд. пед. наук: 20.02.02 / О.К. Маковський [Національна академія Прикордонних військ України ім. Богдана Хмельницького]. – Хмельницький, 2002. – 18 с.
5. Федоренко В.А. Философско-социологические вопросы воинского воспитания / В.А.Федоренко. – Житомир: ЖВУРО ПВО, 1994. – 232 с.

*Kokun O. M., doctor of psychology, professor
Pischko I. A., head of the research laboratory
Lozinska N. S., senior research worker*

QUANTITATIVE EVALUATION OF CADETS' LEADERSHIP DEVELOPMENT

The procedure of quantitative evaluation of cadets' leadership development is described in the article. The procedure was developed on the basis of empirical research. The study involved 310 cadets of two top military establishments. Eight 8 psychodiagnostic methods are definite to diagnose cadets' leadership skills. The level of diagnostic quantitative indicators to measure the level of such qualities' development and rules of calculation and interpretation of quantitative integral index (for male cadets and female cadets separately) are given. The integral indicators of leadership development and indicators of cadets' individual leadership skills can be used in the selection process for future cadets to study.

Keywords: leader, leadership, leadership skills, cadets.